

ΜΗΠΩΣ Ο Ζ. Ζ. ΡΟΥΣΣΩ ΑΔΙΚΗΘΗΚΕ; Ο ΣΚΟΤΕΙΝΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΩΝ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

(1ο μέρος του άρθρου. Διαβάστε
το δεύτερο μέρος “ΡΟΥΣΣΩ ΚΑΙ
ΧΙΟΥΜ: ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ”

Όλοι συμφωνούν πως ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ ήταν ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές της σύγχρονης ιστορίας, αλλά, ταυτόχρονα, έχει επιπόλαια απαξιωθεί για τον ευαίσθητο χαρακτήρα του που κατά τη γνώμη πολλών έφθανε σε υστερική υπερβολή ή ακόμη και “τρέλλα” και για το ότι άφησε τα πέντε νεογέννητα παιδιά του στο ορφανοτροφείο.

Πιστεύουμε όμως ότι, όταν έχουμε να κάνουμε με τόσο σημαντικούς ανθρώπους της σκέψης και της δράσης, είτε το ιστορικό τους αποτύπωμα είναι θετικό για την ανθρωπότητα είτε αρνητικό, θα πρέπει να ανατρέχουμε τόσο στα κείμενα των ίδιων

όσο και σε πολλές πηγές (συχνά αντιφατικές) που θα αποκαλύπτουν βιογραφικά στοιχεία των ίδιων αλλά και των κριτών τους, γιατί και το ποιόν των κριτών θα μας αποκαλύπτει και τα καλά ή κακά κίνητρα της κριτικής και, επομένως, την εγκυρότητά της. Ας δούμε όμως αυτά τα σημεία κριτικής που δεν είναι τόσο σαφή όσο μας τα παρουσιάζει η επιπόλαια αναπαραγωγή της συκοφαντίας και προκύπτουν από μία ενδελεχή έρευνα της αλληλογραφίας των εμπλεκόμενων προσώπων που στάθηκαν και κριτές του φιλοσόφου.

ΝΤΕΪΒΙΝΤ ΧΙΟΥΜ ΚΑΤΑ ΡΟΥΣΣΩ

1) Αμέσως πριν από το ταξίδι του Ρουσσώ με τον Χιουμ στην Αγγλία ορισμένοι αριστοκράτες φίλοι του Χιουμ τον προϊδέασαν για τον “ποιόν” του Ρουσσώ, οικτίροντάς τον που έμπλεξε μαζί του. Τι είπαν αυτοί λοιπόν; [1]

Ο βαρόνος Χόλμπαχ του διέλυσε δήθεν τις αυταπάτες με τα εξής λόγια: “Δεν γνωρίζεις τον άνθρωπό σου. Σου το λέω απερίφραστα, έχεις βάλει **ένα φίδι στον κόρφο σου**”.

Ο αριστοκράτης Γουόλπολ: “Ελπίζω να μη μετανοήσει που ενέπλεξε τη μεν με τον δε, ο οποίος συγκρούεται και **φιλονικεί με ολόκληρη την ανθρωπότητα**, προκειμένου να κερδίσει τον θαυμασμό της...” και αλλού: “...αρέσκεται να έρχεται **σε σύγκρουση με ένα ολόκληρο έθνος** ...”.

Ο Όλιβερ Γκόλντσμιθ: “...ένας φιλόσοφος εξοργισμένος με τη μισή ανθρωπότητα επειδή εξαιτίας της η άλλη μισή γίνεται αναπόφευκτα δυστυχής”.

Οι παραξενιές του Ρ., και μάλιστα αυτές που πιθανόν είναι αποτέλεσμα μεγάλων δυσκολιών στη ζωή και έντονης ευαισθησίας, δεν μπορούν σε καμμία περίπτωση να δικαιολογήσουν αυτές τις εκφράσεις. Οι παραπάνω αριστοκράτες προφανώς διαφωνούσαν με τις απόψεις του Ρουσσώ για τη λαϊκή κυριαρχία, θεωρούσαν ότι αυτοί εκπροσωπούσαν το έθνος και την ανθρωπότητα και,

επομένως, ο ΖΖΡ που στρεφόταν εναντίον των συμφερόντων τους ήταν σαν να στρεφόταν ενάντια και στο έθνος και στην ανθρωπότητα. Μπορεί να κατανοήσει κανείς την τότε νοοτροπία και συμπεριφορά των αριστοκρατών, όχι μόνον ανατρέχοντας σε γλαφυρές περιγραφές του ίδιου του ΖΖΡ στην πολιτική του οικονομία αλλά και στην παγκόσμια ιστορία π.χ. του Γουίλλιαμ Ντιούραντ για την εποχή εκείνη.

Ο ΖΖΡ στρεφόταν ενάντια σε ένα ολόκληρο και κυριολεκτικά σάπιο καθεστώς, την καθολική εκκλησία, την αριστοκρατία που είχε την κοσμική εξουσία, τα πανεπιστήμια, τις τέχνες. Αλλά θα πρέπει να δούμε και τι εκπροσωπούσαν όλα αυτά στην εποχή του. Εκπροσωπούσαν κάτι θαυμαστό ή μόνον συμφέροντα ατομικά και ορισμένων ομάδων; Πού αποσκοπούσαν; Στο σύνολο ή να είναι κτήμα μόνον ορισμένων ευνοημένων τάξεων; Μπορούσαν οι φτωχότεροι να έχουν πρόσβαση σε αυτά τα αγαθά; Προφανώς, όχι. Αυτό ήταν το καίριο σημείο της κριτικής του και, φυσικά, είχε δίκιο υπό την έννοια ότι οι γνώσεις και οι καλοί τρόποι δεν μπορούσαν να κρύψουν την προφανή αδιαφορία που υπήρχε για τον συνάνθρωπο. Περί αυτού πρόκειται. Η αδιαφορία ακυρώνει και τις γνώσεις και τους τρόπους, γιατί αυτά είναι στοιχεία επιφανειακά που απλώς κρύβουν την ψυχική ποιότητα των ανθρώπων. Δεν εσήμαινε ότι θεωρούσε αυτά τα στοιχεία άχρηστα, αλλά ότι είχαν αχρηστευθεί γιατί δεν αποτελούσαν πλέον τίποτε άλλο παρά μόνον μία παραπλανητική επιφάνεια.

Αλλά είχε δίκιο και για άλλο ένα πράγμα: ότι οι άνθρωποι εκτονώνανε την όποια καλωσύνη τους με τις τέχνες, γινόντουσαν παθητικοί και έπειτα δεν αισθανόντουσαν την ανάγκη να ασχοληθούν πραγματικά με τα κοινά και την αδικία που κατέστρεφε τις ζωές τους. Αυτό το βλέπουμε και σήμερα, που οι άνθρωποι υποκαθιστούν τη δική τους ζωή με τις ζωές εκείνων που βλέπουν στην τηλεόραση. Το θέαμα υποκαθιστά τη ζωή.

Τα παραπάνω λόγια δείχνουν και πόσο εναντίον του ήταν οι κυρίαρχες τάξεις της εποχής του (βέβαια, υπήρχαν και ατομικές εξαιρέσεις και προς τιμήν τους).

2)Ως γνωστόν λεγόταν ότι ο Ρουσσώ ήταν υπερβολικός για τη συμπαιγνία εναντίον του [που την αποκαλούσε συνωμοσία] του Χιουμ και των άλλων “διαφωτιστών”, και ότι η υπερβολή προέκυπτε δήθεν από το ότι είχε φίλους που θα μπορούσαν να του συμπαρασταθούν. Αλλά ποιους φίλους; Ας πάρουμε τον Ντέηβιντ Χιουμ, άγγλο φιλόσοφο, που θεωρείτο θαυμαστής και “φίλος” του. Ήταν όμως; «Ο Χιουμ δεν κατάλαβε ποτέ τη ρίζα της διαμαρτυρίας του Ρουσσώ. Πως παρά το ότι ο Χιουμ είχε εκπληρώσει σε πρακτικό επίπεδο τις υποχρεώσεις του ως αληθινός φίλος, ήταν εξ ιδιοσυγκρασίας ανίκανος να πράξει το ίδιο και σε πνευματικό επίπεδο»[2]. Αλλά αυτή η φράση, κατά την άποψή μου, είναι μία επιεικής απόδοση της πραγματικότητας κρίνοντας από τα διαθέσιμα στοιχεία. Ο Χιουμ τον κάλεσε μεν στην Αγγλία, αλλά δεν τον φιλοξένησε ο ίδιος και ταυτόχρονα, κρυφά και δόλια, είχε βάλει “εν είδει ντετέκτιβ” διάφορους φίλους του στη Γαλλία να ψάξουν[3] αν πράγματι ο Ρουσσώ ήταν τόσο φτωχός όσο έλεγε ότι ήταν! Υπάρχουν επιστολές του Χιουμ που το αποδεικνύουν και το πόση εμμονή είχε με αυτό το θέμα. Οι πιο στενοί φίλοι του Χιουμ ήταν οι εχθροί του Ρουσσώ και ο Ρουσσώ λίγο πριν αναχωρήσει για την Αγγλία, έμαθε ότι στο σπίτι του Χιουμ φιλοξενείται ο Φ. Τρονσέν, γιατρός του εχθρού του, τού Βολταίρου, και μέλος της αριστοκρατικής οικογένειας Τρονσέν της Γενεύης, η οποία καταδίωξε απηνώς τον Ρουσσώ ως θανάσιμο κίνδυνο για την πόλη! Αυτό τον έκανε σκεπτικό όπως ήταν φυσικό. Και όμως ο Χιουμ θεωρήθηκε φίλος του και έγκυρος κριτής του Ρουσσώ. Το ότι τον θαύμαζε δεν σημαίνει πως αισθανόταν και φιλία γι’ αυτόν.

Ο Χιουμ σε γράμματά του έλεγε ότι αγαπούσε τον Ρ και φρόντιζε σχολαστικά να του βρει κατάλληλο σπίτι στην Αγγλία για να μείνει, αλλά διαψεύδεται από επιστολή του επίσης σκωτσέζου Γουίλιαμ Ρούετ που μόλις τρεις ημέρες(!) μετά την άφιξη του Ρουσσώ στο Λονδίνο έγραφε ότι ο Χιουμ ασχολιόταν με το πώς θα τον ξεφορτωνόταν και ότι μέχρι τότε ήταν σαν αιχμάλωτος[4]. Προφανώς, ο Χιουμ, όπως αποδείχθηκε και από άλλες περιστάσεις άσχετες με τον Ρουσσώ, ήταν διπρόσωπος.

2) Ο Χιουμ ήταν εμπειριστής και «όποτε άκουγε για κάποιον ότι ήταν θρήσκος, κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ήταν παλιάνθρωπος»[5], γι' αυτό δεν ανεχόταν εύκολα την πίστη του Ρουσσώ στον θεό, πράγμα που στηλίτευε μπροστά σε άλλους λέγοντας πως τον ενοχλούσε που ο Ρουσσώ διάβαζε την Αγία Γραφή, ξεχνώντας όμως πως ο Ρουσσώ, παρά την πίστη του, ήταν άνθρωπος που αγαπούσε πολύ την ελευθερία και την ανθρωπότητα και γι' αυτό είχε έλθει σε μετωπική σύγκρουση με την εκκλησία τόσο την καθολική όσο και την προτεσταντική με κίνδυνο της ζωής του. Έκρινε υπό το φως των πεποιθήσεών του και όχι υπό το φως των γεγονότων. Αυτό είναι ένα σαφές και άμεσο δείγμα φανατισμού, που σε ορισμένους μάλιστα φθάνει μέχρι του σημείου «θρησκευτικού» ζήλου. Πώς προκύπτει αυτό; Ο ίδιος ο Χιουμ (που τόσο τον επέκρινε) είχε αναφέρει στον λόρδο Τσάρλμοντ ότι "... οι απόψεις μας διίστανται. Εκείνος έχει μια δίψα για την Βίβλο και είναι στ' αλήθεια **λίγο καλύτερος από έναν χριστιανό, με τον δικό του μοναδικό τρόπο**"[6]! Η υποτίμηση είναι φανερή και τελείως ξένη προς την πραγματικότητα.

Και πρέπει να κατανοήσουμε ότι ένα είδος θρησκευτικού ζηλωτισμού υπάρχει στις πεποιθήσεις των ανθρώπων ακόμη και όταν αυτές δεν αναφέρονται στη θρησκεία αλλά σε άλλους τομείς γνώσης και οι συγκρούσεις τότε είναι εξίσου φορείς μίσους και αποκλεισμού, όπως ακριβώς είναι στη θρησκεία. Η ζωή δεν κινείται με ετικέτες αλλά μέσω της πραγματικότητας και οι ετικέτες το μόνο που κάνουν είναι να παραπλανούν όσους δεν ξέρουν και όσους δεν ενδιαφέρονται να μάθουν.

3) Ήταν μόνον η διαφορά τους στη θρησκεία που έκανε τον Χιουμ να εναντιώνεται στον Ρουσσώ; Όχι. Ο Χιουμ ήταν συντηρητικός άνθρωπος, δεν ήθελε σημαντικές κοινωνικές αλλαγές αλλά διατήρηση του υπάρχοντος με μικρές αλλαγές. Είναι αυτό που έλεγε ο Π.Κανελλόπουλος ότι αποκλήθηκαν διαφωτιστές μόνον και μόνον επειδή ήσαν άθεοι. Κατά την άποψή μου η συντηρητικότητα

φαίνεται από τις σχέσεις του με την αγγλική βασιλική αυλή και από το ότι είχε διατελέσει υπουργός. Δεν φαίνεται να επιδίωξε μια ριζική αλλαγή της κοινωνικής κατάστασης. Αυτό δεν είναι κατ' ανάγκην αρνητικό, αλλά το μίσος που στηρίζεται σε τέτοιες διαφορές αλλάζει το τοπίο και παύει να είναι μία απλή διαφορά εκτίμησης και πρέπει να μας κάνει να αναρωτηθούμε πλέον για τα βαθύτερα αίτια που τον οδήγησαν σε αυτή την ήπια και επιφανειακή αντιμετώπιση της ανισότητας και της κρίσης. Για τον Βολταίρο γνωρίζουμε ότι ήταν σε στενή επαφή και εξάρτηση από τη γαλλική αριστοκρατία και αισθανόταν ένα με αυτήν και γι' αυτό φυσικό ήταν να αντιμάχεται τον Ρουσσώ σε όλα τα μέτωπα.

Επίσης, ο Χιουμ αφ' ενός μεν ήθελε, σε αντίθεση με τον Ρουσσώ, την καθιέρωση μιας κοινωνικής ιεραρχίας και σεβασμό προς αυτήν για την εξασφάλιση της σταθερότητας και αφ' ετέρου ήθελε με πάθος την απουσία φραγμών στο διεθνές εμπόριο, το ελεύθερο εμπόριο, ενώ ο Ρουσσώ ήθελε τον προστατευτισμό[7].

Επομένως, οι απόψεις του Ρουσσώ για την λαϊκή κυριαρχία φυσιολογικά πρέπει να τους φαινόταν πολύ ριζοσπαστικές και ανατρεπτικές, τη στιγμή μάλιστα που ο ίδιος ο Χιουμ πίστευε ότι ο άνθρωπος έχει κακή φύση σε αντίθεση με τον Ρουσσώ που πίστευε πως ήταν κατά βάθος καλός, παρά τα σημερινά κακά στοιχεία του.

Εν ολίγοις, οι διαφορές τους ήταν τρομερά σημαντικές, στην πραγματικότητα ήταν αγεφύρωτες και οι απόψεις τους είχαν σχεδόν αντίθετες κατευθύνσεις. Μόνον στο ζήτημα της καθολικής εκκλησίας συμφωνούσαν, αν και με διαφορετική αφετηρία και σκοπό ο καθένας. Και πάλι γι' αυτό ο Ρουσσώ κυνηγήθηκε απηνώς και κινδύνευσε η ζωή του, ενώ ο Χιουμ απλώς έχασε μια πανεπιστημιακή έδρα, μια και δεν είχε έλθει σε σύγκρουση με τις άλλες εξουσίες της χώρας του.

4) Ένα άλλο περιστατικό μέσα από τη σωρεία τους [που αναφέρθηκε

πάλι σε μία επιστολή του Ντ.Χιουμ] αναφερόταν στον προαναφερθέντα αριστοκράτη, τον Γουόλπολ, και σε και δύο άλλους λόρδους που ήταν όλοι παρέα με τον Χιουμ. Ο Γουόλπολ, λίγο πριν αναχωρήσει ο Χιουμ με τον κυνηγημένο Ρουσσώ από Γαλλία για την Αγγλία, ανέφερε στους φίλους του[8], μεταξύ των οποίων ήταν και ο Χιουμ, μία επιστολή που είχε γράψει ο ίδιος αλλά την υπέγραφε ειρωνικά ως Φρειδερίκος της Πρωσίας (!!!) στην οποία χλεύαζε τον Ρουσσώ, λέγοντας σαν δήθεν αυτοκράτορας Φρειδερίκος ότι αν ήθελε οπωσδήποτε βάσανα, τότε αυτός θα μπορούσε να του προμηθεύσει όσα ήθελε! Αυτή την επιστολή την κυκλοφόρησε σε αντίγραφα στο Παρίσι εν αγνοία του Ρουσσώ και ενώ εκείνος ήταν καθ' οδόν για την Αγγλία με τον Χιουμ. Ο σκοπός τους ήταν να τον εξευτελίσουν δημόσια. Και έπειτα τη δημοσίευσε σε εφημερίδα του Λονδίνου, όταν ο Ρουσσώ ήταν ήδη στην Αγγλία, για να τον ρεζιλέψει και εκεί, υπονοώντας ότι ο ίδιος είχε στρεβλή επιθυμία να είναι δυστυχημένος (δηλαδή, ότι δεν είχε πραγματικούς λόγους δυστυχίας και ότι ήταν παρά φύση η ευαισθησία του).

Ο Χιούμ δεν αντέδρασε όταν άκουσε τα σχέδια αυτά ούτε προειδοποίησε τον Ρουσσώ, με αποτέλεσμα ο Ρουσσώ όταν το έμαθε να αιφνιδιαστεί και να υποψιαστεί, όπως ήταν φυσιολογικό, ότι ήταν ο Βολταίρος πίσω από τη διαπόμπευσή του, γιατί ο Βολταίρος ήταν δηλωμένος εχθρός του. Ο Χιουμ δεν υπεράσπισε ούτε τον Βολταίρο, ενώ ήξερε πως δεν ήταν αυτός υπεύθυνος για τον χλευασμό. Αυτή η επιστολή περιφερόταν σε αντίγραφα στο Παρίσι και στο Λονδίνο για αρκετούς μήνες και ήταν μόνιμο θέμα συζήτησης στις δύο πρωτεύουσες προς διακωμώδηση του Ρουσσώ. Τελικά, έπειτα από καιρό, ο Γουόλπολ αποκάλυψε ότι ήταν αυτός ο συντάκτης της επιστολής και τότε ο Χιουμ, φοβούμενος ότι θα εξετίθετο μια και ήταν φίλος του, αναγκάστηκε να στείλει δική του επιστολή σε φίλους του στη Γαλλία για να τους διαβεβαιώσει ότι δεν είχε συμβάλει ο ίδιος στη σύνταξη αυτού του ανάξιου κειμένου. Κάποιοι από αυτούς δεν τον πίστεψαν και, αντίθετα, διέρρευσε ότι ο ίδιος ο Χιουμ ήταν ο εμπνευστής τού να μιλάει δήθεν στην επιστολή ο Φρειδερίκος της Πρωσίας. Τόση ήταν η αναληψία και η υποκρισία αλλά και η τέλεια έλλειψη

σοβαρότητας από ανθρώπους που υποτίθεται ότι έχουν κύρος και είναι άξιοι παγκόσμιας επωνυμίας και οι οποίοι διαμόρφωσαν τη σκέψη του τότε μέλλοντος. Γι' αυτό ίσως εξελίχθηκε και τόσο άσχημα ο κόσμος.

5) Ο Χιουμ όχι μόνον του έκρυψε ποιος ήταν ο συγγραφέας της ανάξιας επιστολής του δήθεν πρώσου βασιλέα, αλλά έκρυψε και κολακευτικές επιστολές μιας αριστοκράτισσας προς τον Ρουσσώ που έτειναν να αποκαταστήσουν κάπως τη φήμη του στη Γαλλία, τις οποίες έτσι εκείνος δεν έλαβε. Γιατί το έκανε; Ο Χιουμ γενικά αντέδρασε τόσο έντονα, βάρβαρα και ανεξέλεγκτα εναντίον του Ρουσσώ που εκτέθηκε και ακόμη στους δικούς του φίλους[9].

(Συνεχίζεται)

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ

14/2/2018

[1] David Edmonds & John Eidinow, Ο σκύλος του Ρουσσώ, σελ. 100, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, 2007

[2] Άνω, σελ. 274,

[3] Άνω σελ. 136

[4] Άνω σελ. 114

[5] Άνω σελ. 263

[6] Άνω σελ. 135

[7] Άνω σελ. 147

[8] Άνω σελ. 165

[9] Άνω σελ. 272